

УДК 005.334:338.124.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2026-1-84-95>

ДЕНИСЕНКО Вікторія Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних
економічних відносин,
Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1029-1871>
vikaonline@vu.cdu.edu.ua

ДЕНИСЕНКО Віктор Сергійович
кандидат фізико-математичних наук,
доцент,
доцент кафедри моделювання економіки і
бізнесу,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси,
Україна
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3476-6747>
denvikstab@vu.cdu.edu.ua

БРАКОРЕНКО Анастасія Дмитрівна
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси,
Україна
Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0002-2752-9476>
brakorenko.anastasiya@vu.cdu.edu.ua

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ВИКЛИКІВ

Досліджено еволюцію антикризового управління в Україні та трансформацію фіскальних, монетарних, банківських, інституційних і соціально-економічних механізмів забезпечення фінансової стійкості. Обґрунтовано доцільність використання сучасних методів прогнозування фінансових ризиків для раннього виявлення кризових явищ, підвищення ефективності державного управління та зміцнення фінансової стійкості.

Ключові слова: антикризове управління, фінансова стійкість, фіскальна політика, монетарна політика, банківська система, фінансові ризики, прогнозування криз, економіко-математичне моделювання, системні виклики.

Постановка проблеми. В умовах посилення глобальної економічної нестабільності, фінансових криз, пандемічних наслідків та повномасштабної війни особливої актуальності набуває забезпечення фінансової стійкості держави. Сучасні системні виклики вимагають постійного вдосконалення механізмів антикризового управління, здатних забезпечити своєчасне реагування на ризики, підтримання макроекономічної стабільності та створення передумов для післякризового відновлення економіки. У зв'язку з цим дослідження еволюції антикризового управління в Україні, трансформації його інструментів та оцінювання їх ефективності набуває важливого теоретичного і практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язаної раніше проблеми. Проблемам антикризового управління, забезпечення фінансової стійкості та державного регулювання економіки присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, значний внесок у дослідження теоретичних і практичних засад антикризового управління належить О. Барановському [1, с.85], який обґрунтував концептуальні основи забезпечення фінансової безпеки держави та механізми управління системними фінансовими ризиками. О. Маслій [2, с.49] досліджує проблеми фінансової стійкості та економічної безпеки в умовах кризових трансформацій. Г. Возняк [3, с.93] акцентує увагу на питаннях фінансової

децентралізації, бюджетної стійкості та підвищення ефективності державного фінансового управління. А. Гальчинський [4, с.96] розкрив теоретичні засади макроекономічного регулювання, ролі держави у забезпеченні економічної стабільності та подоланні кризових явищ. Б. Данилишин [5, с.22] у своїх дослідженнях обґрунтовує необхідність структурної модернізації економіки, розвитку інституційного середовища та формування ефективної антикризової політики. Водночас сучасні системні виклики, пов'язані з повномасштабною війною, цифровою трансформацією економіки та необхідністю впровадження інструментів раннього прогнозування фінансових криз, зумовлюють потребу в подальших дослідженнях еволюції механізмів антикризового управління та їх адаптації до нових умов функціонування економіки.

Мета статті. Аналіз еволюції антикризового управління в Україні та обґрунтування напрямів удосконалення фіскальних, монетарних, банківських, інституційних і соціально-економічних механізмів забезпечення фінансової стійкості в умовах системних економічних і воєнних викликів на основі оцінювання кризових періодів 2008–2009, 2014–2016 та 2022–2024 рр.

Викладення основного матеріалу дослідження. Еволюція антикризового управління в Україні характеризується послідовною трансформацією фіскальних, монетарних, банківських, інституційних та соціально-економічних механізмів, спрямованих на підвищення адаптивності економіки та забезпечення фінансової стійкості в умовах системних викликів. Якщо на початкових етапах основний акцент робився переважно на подоланні безпосередніх наслідків кризових явищ, то сучасна модель антикризової політики орієнтована на формування комплексної системи запобігання ризикам, розвиток превентивних механізмів та створення умов для довгострокової стабілізації.

Фінансово-економічні кризи, що неодноразово переживала Україна, стали чинником формування багаторівневої системи антикризового управління, яка включає організаційні, фінансові, правові та монетарні інструменти. Зміст цієї системи трансформувалася залежно від характеру кризових явищ – валютних, банківських, боргових чи структурних – а також під впливом зовнішніх факторів, серед яких глобальні фінансові потрясіння, пандемічні обмеження та воєнні виклики. Сучасна система антикризового управління в Україні базується на принципах системності, адаптивності, превентивності та соціальної орієнтованості. Її основна мета полягає не лише у мінімізації негативних наслідків криз, а й у формуванні стійкої фінансової архітектури, здатної забезпечувати функціонування економіки в умовах високої невизначеності.

Реалізація антикризової політики здійснюється через комплекс взаємопов'язаних інструментів, серед яких провідне значення мають фіскальні, монетарні, банківські, інституційні та соціально-економічні механізми. Ключову роль у цьому процесі відіграють Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство фінансів України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародні фінансові партнери.

Фіскальна політика є базовим елементом антикризової системи, оскільки забезпечує перерозподіл ресурсів і стимулювання економічної активності. Під час кризових періодів держава вдається до таких заходів (табл.1). На початкових етапах протидії шокам, як це було у 2008–2009 рр., пріоритетною стає стимулююча бюджетна політика, що передбачає нарощування державних видатків, реалізацію інфраструктурних проєктів та підтримку експортерів. Впровадження цього інструментарію дозволило частково нівелювати наслідки стрімкого падіння зовнішнього попиту на сировинну продукцію та зберегти виробничий потенціал стратегічних підприємств.

Водночас у періоди глибоких структурних диспропорцій, зокрема у 2015–2016 рр., вектор державного втручання зміщується в бік консолідаційної політики, орієнтованої на скорочення бюджетного дефіциту та ліквідацію неефективних субсидій. Реалізація таких кроків забезпечила стабілізацію державного сектору фінансів, зупинила неконтрольоване зростання боргового навантаження та створила передумови для відновлення макроекономічної рівноваги.

Окремим напрямом антикризового регулювання, що набув особливої актуальності у 2020–2023 рр., стала підтримка малого і середнього бізнесу через програму «Доступні кредити 5–7–9%», податкові канікули та відтермінування фіскальних платежів. Завдяки цим механізмам

було забезпечено життєздатність приватного сектору в умовах карантинних обмежень та воєнного стану, що дозволило зберегти робочі місця та підтримати стабільність податкових надходжень.

На сучасному етапі, починаючи з 2022 року, державна стратегія трансформувалася у модель воєнної економіки та післякризового відновлення. Вона базується на граничній концентрації ресурсів на цілях оборони, залученні масштабної зовнішньої допомоги та функціонуванні спеціалізованих фондів. Це гарантувало безпрецедентну стійкість фінансової системи України, дозволивши поєднувати фінансування сектору безпеки з безперебійним виконанням соціальних зобов'язань держави [39, 15, 17].

Таблиця 1 – Основні фінансові антикризові заходи в Україні (2008–2024 рр.)

Період	Основні інструменти	Цілі застосування	Результати / ефекти
2008–2009	Збільшення державних видатків, програми підтримки банків	Зменшення наслідків рецесії	Тимчасова стабілізація, зростання держборгу до 35% ВВП
2014–2016	Фінансова консолідація, скорочення дефіциту, реформа субсидій	Зниження дефіциту бюджету	Відновлення довіри кредиторів, уповільнення зростання
2020–2021	Програми COVID-допомоги, кредитування МСП	Підтримка бізнесу та населення	Збереження зайнятості, збільшення бюджетного дефіциту
2022–2024	Воєнні витрати, міжнародна допомога, грантові програми	Фінансування оборони та післякризового відновлення	Підтримання макрофінансової стабільності за рахунок зовнішньої підтримки

Складено авторами на основі даних [6]

Аналіз наведених у таблиці даних дозволяє зробити висновок, що фінансова політика України поступово трансформувалася від переважно реактивного механізму подолання наслідків криз до більш комплексної системи адаптації економіки до зовнішніх і внутрішніх викликів. Якщо у 2008–2009 рр. основним завданням було швидке пом'якшення наслідків рецесії через збільшення державних видатків, то у наступні кризові періоди акцент змістився на забезпечення фінансової дисципліни, підтримку підприємницької активності та збереження критично важливих функцій держави.

Поряд із фінансовими важелями, вагомим чинником протидії фінансовій нестабільності виступає монетарна політика Національного банку України, спрямована на підтримання стабільності грошового ринку та контроль інфляційних процесів. Реалізація антикризового потенціалу регулятора здійснюється через комплекс інструментів, серед яких ключове значення мають регулювання облікової ставки, валютні інтервенції, операції на відкритому ринку та механізми підтримки ліквідності банківської системи.

Одним із фундаментальних інструментів монетарного реагування є управління обліковою ставкою, яке забезпечує оперативне коригування вартості грошових ресурсів відповідно до зміни інфляційних ризиків. Із 2016 р. цей механізм став основою режиму інфляційного таргетування, що сприяло підвищенню прозорості монетарної політики та зміцненню довіри суб'єктів господарювання до дій центрального банку.

Для мінімізації зовнішніх шоків та стримування надмірних коливань валютного ринку НБУ використовує валютні інтервенції, які у поєднанні з операціями на відкритому ринку дозволяють регулювати рівень ліквідності банківської системи. Особливого значення ці інструменти набувають у періоди підвищеної невизначеності, коли необхідно запобігти панічним настроям та забезпечити стабільність валютних очікувань.

Окреме місце у системі антикризового управління займають програми рефінансування банків, які активно застосовувалися у кризові періоди 2008–2009, 2014–2016 рр. та після 2022 р. Надання екстреної ліквідної підтримки стало одним із ключових факторів збереження

функціональності банківського сектору та запобігання системним порушенням платіжної інфраструктури [7; 8]. Взаємозв'язок між динамікою споживчих цін та реакцією монетарного регулятора через зміну вартості грошових ресурсів представлено на рисунку 1.

Аналіз представлених даних свідчить про залежність між посиленням інфляційного тиску та активізацією монетарного реагування НБУ. Найбільш суттєве підвищення облікової ставки спостерігалося під час кризових періодів 2014–2015 рр. та 2022 р., коли регулятор використовував жорстку процентну політику для стримування інфляції та стабілізації валютних очікувань. Водночас таке підвищення вартості кредитних ресурсів мало короткостроковий стримувальний ефект для економічної активності та кредитування реального сектору.

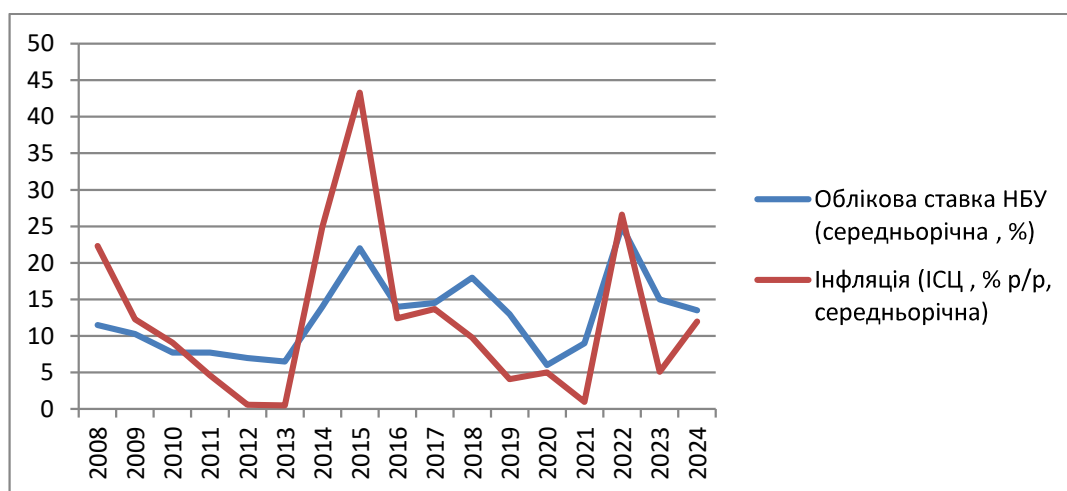

Рис.1. Динаміка облікової ставки НБУ та рівня інфляції (2008–2024 р.)

Складено авторами на основі даних[8;9]

Водночас період 2017–2021 рр. демонструє поступове зниження як інфляції, так і облікової ставки, що підтверджує ефективність запровадженого режиму інфляційного таргетування у стабілізації фінансової системи. Таким чином, гнучкість процентної політики стала важливим стабілізаційним механізмом, який сприяв стримуванню інфляційних процесів та запобіганню формуванню тривалих інфляційних спіралей.

З огляду на те, що саме через банківську систему траншуються імпульси монетарних рішень регулятора на всю економіку, підтримка фінансової стійкості банківських установ стала центральним елементом антикризової стратегії держави. Для реалізації цієї мети в різні роки застосовувався широкий спектр інструментів, спрямованих на зміцнення сектору (табл.2).

Зокрема, одним із найбільш масштабних заходів стала капіталізація та націоналізація системно важливих банків, найрезонанснішим прикладом якої стала націоналізація «ПриватБанку», у 2016 р. Це дозволило запобігти системному колапсу фінансового сектору та захистити кошти мільйонів вкладників. Паралельно з цим, у період 2015–2017 рр. було здійснено радикальне очищення банківської системи, що передбачало виведення з ринку понад 80 проблемних та неплатоспроможних установ. Цей процес супроводжувався значними короткостроковими втратами для окремих учасників ринку, однак у довгостроковій перспективі сприяв підвищенню прозорості та стійкості банківського сектору.

Важливим елементом підтримання соціальної стабільності та довіри до системи залишається гарантування вкладів фізичних осіб через діяльність ФГВФО, що забезпечує захист заощаджень населення навіть у періоди гострої нестабільності. Водночас, для запобігання майбутнім кризам, регулятор перейшов до впровадження превентивних інструментів, таких як регулярне проведення стрес-тестів та оцінка стійкості банків за міжнародними стандартами Basel III. Це дало змогу сформувати у банків достатній запас міцності (капіталу) для поглинання можливих збитків у майбутньому.

Таблиця 2 – Основні заходи підтримки банківського сектору в кризові періоди

Рік	Основний захід	Мета	Результат
2008–2009	Державна капіталізація банків	Запобігання дефолтам	Збереження ліквідності, зростання боргу
2014–2016	Очищення банківської системи	Усунення неплатоспроможних установ	Підвищення прозорості сектору, формування більш стійкої банківської системи
2020–2023	Кредитні канікули, програма «5–7–9%»	Підтримка бізнесу	Пом'якшення впливу кризи
2022–2024	Гарантування вкладів, валютні обмеження та заходи підтримки ліквідності	Утримання стабільності	Мінімізація панічних відтоків капіталу

Складено авторами на основі даних[9]

Аналіз наведених заходів свідчить, що політика підтримки банківського сектору в Україні пройшла еволюцію від прямого втручання держави у діяльність фінансових установ до формування превентивної системи контролю ризиків. Якщо під час криз 2008–2009 та 2014–2016 років основним завданням було збереження платоспроможності банків, то після 2020 року акцент змістився на підвищення стійкості, управління ризиками та забезпечення безперервності функціонування фінансової системи. Ефективність антикризового управління неможлива без надійної інституційної інфраструктури, що забезпечує своєчасне виявлення фінансових ризиків і координує дії різних органів влади. Саме інституційна слабкість, фрагментарність функцій та відсутність оперативного обміну інформацією між органами влади були одними з головних проблем під час криз 1998 та 2008 років [10].

Внаслідок реформування банківського сектору та необхідності попередження повторення системних криз в Україні почалося формування національної системи макропруденційного нагляду, орієнтованої на раннє виявлення ризиків та координацію дій ключових учасників фінансового ринку: Рада з фінансової стабільності, Національний банк України, Міністерство фінансів України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національна комісія з цінних паперів. Із 2020 року інституційна система була доповнена елементами цифрового моніторингу ризиків, зокрема через створення аналітичних панелей НБУ та використання цифрових інструментів управління державним боргом, зокрема системи DMFAS, що підвищує прозорість і швидкість ухвалення рішень у кризових ситуаціях. Крім того, в умовах воєнного стану (з 2022 р.) діє Міжвідомчий координаційний центр економічної безпеки, який аналізує ризики у фінансовій, банківській і валютній сферах та формує антикризові рішення у взаємодії з РНБО.

Оскільки фінансова дестабілізація безпосередньо позначається на добробуті громадян, соціальний аспект стає ключовою складовою антикризової політики, де реалізація комплексних програм підтримки забезпечує подвійний ефект (табл.3): пом'якшення соціальних наслідків криз та стимулювання внутрішнього попиту для подальшого економічного відновлення [11].

Таблиця 3 – Основні соціально-економічні інструменти антикризової політики в Україні

Напрямок	Приклади інструментів	Період активізації	Результат / ефект
Соціальна підтримка	Субсидії, індексація пенсій	2014–2024	Зменшення соціальної напруги, утримання споживчого попиту
Підтримка бізнесу	Програма «5–7–9%», гранти для МСП	2020–2024	Створення понад 50 тис. робочих місць, розвиток самозайнятості
Допомога ВПО	Прямі виплати, компенсація оренди	2022–2024	Зменшення масштабів бідності серед переселенців
Відновлення інфраструктури	Фонд ліквідації наслідків агресії	2023–2024	Відновлення транспортної та житлової мережі
Освітні програми	Перекваліфікація ветеранів, гранти ЄС	2023–2025	Зростання людського капіталу, стабілізація ринку праці

Складено авторами на основі даних[11]

Насамперед, держава забезпечує функціонування розгалуженої системи житлових субсидій, що стала критично важливою для компенсації зростаючих витрат домогосподарств на комунальні послуги, особливо в періоди тарифних корекцій 2014–2015 рр. Паралельно з цим, для збереження купівельної спроможності громадян в умовах цінової нестабільності, застосовується механізм індексації соціальних виплат і пенсій відповідно до фактичного рівня інфляції.

Окремий акцент у сучасних умовах зроблено на підтримці зайнятості та стимулюванні підприємницької активності. Це реалізується через розширення грантових програм, мікрокредитування та надання податкових преференцій для малого бізнесу, що сприяє адаптації ринку праці до кризових умов. Особливої актуальності у 2022–2024 рр. набули цільові програми допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО), які наразі охоплюють понад 4 млн громадян, забезпечуючи їх першочергові потреби в умовах вимушеного переселення.

Логічним продовженням соціального захисту є заходи з відновлення життєдіяльності територій, що фінансуються через Фонд ліквідації наслідків збройної агресії. Його ресурси спрямовуються на відбудову критичної інфраструктури та житлового фонду, що є передумовою повернення населення та економічного відродження громад. Крім того, спільно з міжнародними партнерами впроваджуються освітні та перекваліфікаційні програми для ветеранів і тимчасово безробітних, що дозволяє підвищити інклюзивність економіки.

Одним із найскладніших завдань антикризового управління є утримання стабільності ринку праці, оскільки різке зростання безробіття не лише знижує податкові надходження до бюджету, а й створює критичне навантаження на систему соціального страхування. Важливо зауважити, що порівняно швидка стабілізація показника динаміки рівня безробіття у 2023–2024 рр. (прогнозне зниження до 14–16%) стала можливою саме завдяки застосуванню інструментів, описаних у табл. 3, зокрема програмі «5-7-9%», яка стимулювала бізнес зберігати робочі місця, та грантовим програмам «Робота». Це свідчить про те, що інструментарій антикризового управління трансформувався від переважно компенсаційної моделі соціальної підтримки до активної політики стимулювання зайнятості та підприємництва.

Завдяки цим інструментам вдалося запобігти повномасштабному соціальному колапсу та підтримати економічну активність в умовах безпрецедентних викликів. Зокрема, у період відновлення після кризи 2014–2015 рр. рівень безробіття вдалося знизити з 10,5% у 2015 р. до 8,6% у 2019 р. Хоча повномасштабне вторгнення спричинило його різкий стрибок до 25–30% у 2022 р., завдяки адаптації економіки та програмам підтримки бізнесу (наприклад, «5-7-9%») та ВПО очікується, що до 2024 р. рівень безробіття знизиться до 14-16% (за оцінками МОП). Крім того, соціальні програми дозволили частково компенсувати втрати домогосподарств через інфляційні шоки. Ефективність антикризової політики визначається за комплексом показників: темпи відновлення ВВП, рівень інфляції, стабільність валютного курсу, довіра до банківської системи, рівень соціальної захищеності населення. Порівняльний аналіз трьох ключових кризових періодів – 2008–2009, 2014–2015 і 2022–2024 рр. – демонструє поступове зростання якості державного управління та адаптивності фінансової системи (табл. 4).

Таблиця 4 – Ефективність антикризової політики України у різні періоди

Показник	2008-2009рр.	2014-2015рр.	2022-2024рр.
Зміна ВВП (%)	–14,8 (2009)	–9,8 (2015)	–28,8 (2022), +4,8 (2023), +3,5 (2024)
Інфляція (%)	22,3 (2008)	43,3 (2015)	26,6 (2022), 8,0 (2024)
Дефіцит бюджету (% ВВП)	6,3 (2009)	4,8 (2014)	15,8 (2023)
Облікова ставка НБУ (%)	12,0 (протягом 2008-2009)	30,0 (березень 2015)	25,0 (2022-2023)
Державний борг (% ВВП)	20 → 29,2 (кінець 2009)	40 → 72,2 (кінець 2014)	50 → 85-90 (кінець 2023)
Рівень безробіття (%)	8,8 (2009)	10,5 (2015)	25 (2022)
Оцінка рівня довіри до банківської системи	низький (криза)	Середній	середньо-високий
Загальна оцінка ефективності	часткова стабілізація	контрольована стабілізація	висока стійкість системи/адаптація

Складено авторами на основі даних[9-11]

Слід уточнити, що використаний у табл. 4 показник «Індексу довіри до банківської системи» є агрегованим параметром, який у межах даного дослідження визначається на основі поєднання суб'єктивних та об'єктивних чинників. Методологія його оцінки базується на синтезі результатів соціологічних моніторингів НБУ щодо ділових очікувань, аналізі динаміки депозитної бази та моніторингу рівня доларизації заощаджень.

Проте аналітики наголошують, що в Україні й досі бракує системної соціальної політики превентивного типу, яка б передбачала створення стабілізаційних фондів і накопичувальних механізмів підтримки у майбутніх кризах [15].

Таким чином, якісна оцінка (від «низького» до «середньо-високого») відображає здатність банківської системи залучати та утримувати ресурси навіть в умовах критичних зовнішніх шоків. Зокрема, якщо в періоди 2008–2009 та 2014–2015 рр. спостерігалася панічна дезінвестиція, то збереження позитивного сальдо депозитів у 2022–2024 рр. свідчить про якісне зростання довіри до банківської системи та ефективність її функціонування навіть в умовах екстремальних викликів.

Важливо підкреслити, що порівняльний аналіз макроекономічних індикаторів виявляє не лише глибину фінансових шоків, а й динаміку адаптаційних можливостей національної економіки. Зокрема, якщо криза 2008–2009 рр. характеризувалася тривалою стагнацією та повільним виходом на траєкторію зростання, то поточний період (2022–2024 рр.) демонструє якісно нову модель стійкості. Попри рекордне падіння ВВП у перший рік повномасштабного вторгнення, фінансова система змогла утримати функціональність, що заклало фундамент для активнішої фази відновлення у наступні роки.

Для наочного відображення інтенсивності відновлювальних процесів та порівняння швидкості виходу економіки з рецесії після різних кризових хвиль доцільно звернутися до рисунка 2. З аналізу видно, що кожна наступна криза демонструє зростання інституційної та фінансової спроможності України. Якщо у 2008 р. уряд реагував переважно «постфактум», то у 2022–2024 рр. держава діяла проактивно, використовуючи системи раннього моніторингу, стабілізаційні фонди та міжнародну підтримку.

Водночас сучасне антикризове управління вже не обмежується реагуванням на наслідки кризових явищ. Однією з ключових передумов його ефективності є своєчасне виявлення потенційних фінансових ризиків та прогнозування кризових процесів. Саме тому еволюція механізмів антикризового управління супроводжується активним впровадженням сучасних методів аналізу й прогнозування фінансових ринків, що дає змогу своєчасно ідентифікувати структурні зміни, оцінювати рівень системного ризику та приймати превентивні управлінські рішення.

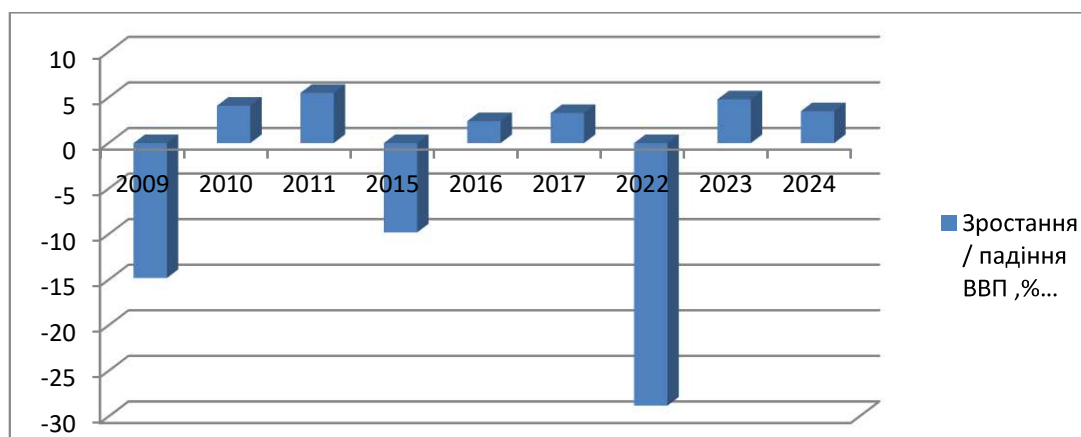

Рис. 2. Порівняння темпів відновлення ВВП після кризових періодів (%)

Складено авторами на основі даних[6; 9]

Слід зауважити, що фінансові ринки як складні динамічні системи характеризуються високою волатильністю, нестационарністю, нелінійністю та наявністю мультифрактальної структури, що зумовлює обмеженість застосування класичних лінійних моделей. У зв'язку з цим

у сучасній науковій літературі сформувався мультидисциплінарний підхід до прогнозування, який поєднує економетричні методи, інструменти теорії складних систем, нелінійної динаміки та методи машинного навчання [12-13].

Класичний підхід до моделювання фінансових часових рядів базується на авторегресійних моделях та моделях ковзного середнього (AR, MA, ARMA, ARIMA), які дозволяють описувати лінійну залежність між спостереженнями та забезпечують задовільні результати для короткострокового прогнозування за умов відносної стаціонарності процесу. Проте фінансові ринки є принципово нестаціонарними системами з ендегенними структурними зламами, що істотно обмежує ефективність лінійних моделей у кризові періоди [12]. Для врахування змінної дисперсії та ефекту кластеризації волатильності застосовуються моделі класу ARCH/GARCH, які дозволяють моделювати умовну гетероскедастичність, однак вони також не забезпечують повного опису нелінійних режимних переходів.

Практичне значення зазначених моделей для антикризового управління полягає у можливості прогнозування макрофінансових показників та оцінювання рівня волатильності фінансових ринків, що дає змогу органам державного управління своєчасно коригувати фінансову, монетарну та боргову політику в умовах зростання фінансової нестабільності.

Подальший розвиток методології пов'язаний із застосуванням підходів нелінійної динаміки та теорії складних систем. Зокрема, фрактальний аналіз та оцінювання показника Херста дозволяють виявляти довгострокову пам'ять фінансових процесів та ступінь їх структурованості, що є важливим для розуміння ринкової ефективності. Додатково застосовуються методи мультифрактального аналізу, які дозволяють враховувати багатомасштабну природу фінансових часових рядів і виявляти приховані ієрархічні структури ринку [14-15]. Водночас встановлено, що у передкризові періоди відбувається суттєва зміна фрактальних характеристик ринку, що може розглядатися як один із ранніх сигналів наближення кризових явищ. Отримані результати можуть використовуватися в системі державного антикризового моніторингу для своєчасного виявлення накопичення системних ризиків і прийняття превентивних управлінських рішень.

Важливе місце в аналізі складних систем займає теорія хаосу, зокрема оцінювання спектру Ляпунова. Позитивні значення максимального показника Ляпунова свідчать про хаотичну природу системи та обмежений горизонт прогнозування, що є характерним для фінансових ринків у періоди підвищеної нестабільності. На основі масштабно-залежних показників Ляпунова у роботах [16] запропоновано індикатори-передвісники кризових явищ, які дозволяють ідентифікувати зміни динаміки фінансових систем на різних часових масштабах та виявляти наближення кризових станів у фондових і валютних ринках. Застосування таких індикаторів підвищує ефективність систем раннього попередження та сприяє оперативному реагуванню органів державного управління на потенційні фінансові загрози.

Окремим потужним напрямом є рекурентний аналіз (Recurrence Quantification Analysis, RQA), який базується на реконструкції фазового простору та дослідженні структури повторюваності станів системи. Основними кількісними характеристиками RQA є коефіцієнт рекурентності (RR), детермінованість (DET) та ламінарність (LAM). У фінансових дослідженнях зниження DET і LAM інтерпретується як перехід системи до більш хаотичного режиму, що часто передують кризовим періодам [17]. Таким чином, рекурентний аналіз може бути інтегрований у систему моніторингу фінансової стабільності як інструмент оцінювання переходу економічної системи до кризового режиму функціонування.

Важливим напрямом розвитку рекурентного аналізу є використання рекурентної ентропії для дослідження фінансових криз. Зменшення рекурентної ентропії в передкризовий період свідчить про перехід фінансової системи до більш структурованого та детермінованого стану, що може бути використано як ранній передвісник фінансових потрясінь. На рис. 3 наведено динаміку рекурентної ентропії (RecEn) для довгострокового ряду індексу DJIA, який охоплює сім 7 фінансових криз (позначених на рис.3) [17]. Очевидно, що в усіх цих випадках рекурентна ентропія виступає індикатором-передвісником кризових подій.

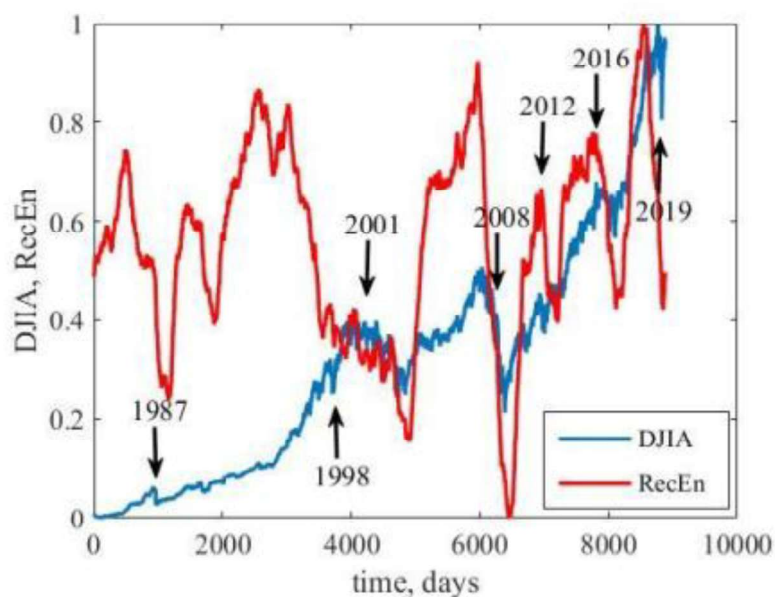

Рис. 3. Порівняльна динаміка індексу DJIA та рекурентної ентропії (RecEn) [18]

Поряд із рекурентною ентропією у дослідженнях фінансових ринків широко застосовуються й інші ентропійні показники, зокрема ентропія Шеннона, умовна ентропія, перестановочна ентропія, вибіркова ентропія (Sample Entropy), вейвлет-ентропія та ентропія Цалліса [19]. Вейвлет-ентропія є ефективним інструментом дослідження багатомасштабних процесів і виявлення структурних змін під час кризових періодів, а ентропія Цалліса застосовується для аналізу систем із нелінійною взаємодією та довгостроковою пам'яттю. Дослідження показують, що перед кризовими фазами фінансових ринків спостерігається зменшення більшості ентропійних характеристик, що відображає перехід системи до більш впорядкованого, але менш стійкого стану. Така динаміка може інтерпретуватися як посилення внутрішніх кореляцій та накопичення системних дисбалансів, які передують кризовій перебудові ринку. Це дозволяє розглядати ентропійні показники як ефективні індикатори раннього попередження кризових явищ та перспективний інструментарій моніторингу стану фінансових ринків. Використання ентропійних показників у практиці антикризового управління дає можливість своєчасно виявляти приховані дисбаланси та підвищувати обґрунтованість управлінських рішень щодо мінімізації кризових ризиків.

Сингулярний спектральний аналіз (SSA) є ще одним ефективним інструментом аналізу нестационарних часових рядів. Метод базується на розкладанні траєкторної матриці за допомогою сингулярного розкладу та дозволяє виділяти трендові, циклічні та шумові компоненти без апріорних припущень щодо моделі процесу. SSA широко використовується для аналізу економічних циклів і короткострокового прогнозування, а його поєднання з нелінійними методами дозволяє підвищити ефективність виявлення кризових компонент фінансових часових рядів. Для органів державного управління результати SSA можуть використовуватися при оцінюванні фаз економічного циклу та прогнозуванні моментів посилення кризових явищ.

Останнім етапом еволюції методів прогнозування є застосування алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту. Сучасні дослідження показують високу ефективність моделей на основі Random Forest, Gradient Boosting, Support Vector Machines, а також рекурентних нейронних мереж (LSTM, GRU) і трансформерних архітектур. Моделі глибокого навчання здатні враховувати складні нелінійні та довгострокові залежності у фінансових даних, що робить їх особливо придатними для аналізу часових рядів із пам'яттю. Однак основними обмеженнями таких підходів є низька інтерпретованість результатів, ризик перенавчання та висока залежність від обсягу та якості даних. Водночас інтеграція алгоритмів штучного інтелекту у систему антикризового управління відкриває нові можливості для оперативного аналізу великих масивів

фінансової інформації, прогнозування кризових сценаріїв та підтримки прийняття управлінських рішень.

Таким чином, еволюція антикризового управління в Україні характеризується переходом від переважно реактивних механізмів до системи превентивного управління ризиками. Використання сучасних економетричних моделей, методів нелінійної динаміки та алгоритмів штучного інтелекту розширює можливості раннього виявлення кризових явищ, підвищує якість управлінських рішень та сприяє зміцненню фінансової стійкості держави. Саме інтеграція інструментів прогнозування у систему державного антикризового управління є одним із ключових напрямів її подальшої еволюції в умовах зростання глобальних і внутрішніх системних викликів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Еволюція антикризового управління в Україні свідчить про поступовий перехід від переважно реактивної моделі подолання наслідків криз до комплексної системи превентивного управління ризиками, орієнтованої на забезпечення фінансової стійкості держави. Проведене дослідження дозволило систематизувати основні механізми антикризового управління, серед яких визначальними є фіскальна, монетарна, банківська, інституційна та соціально-економічна складові, а також оцінити особливості їх трансформації під впливом кризових явищ 2008–2009, 2014–2016 та 2022–2024 рр.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності державної антикризової політики потребує інтеграції сучасних інструментів прогнозування фінансових ризиків у систему прийняття управлінських рішень. Використання економетричних моделей (ARIMA, GARCH), методів нелінійної динаміки, рекурентного та ентропійного аналізу, сингулярного спектрального аналізу й алгоритмів машинного навчання розширює можливості раннього виявлення кризових явищ, оцінювання системних ризиків та формування своєчасних превентивних заходів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання органами державної влади та фінансовими регуляторами для вдосконалення системи макропруденційного нагляду, розвитку механізмів раннього попередження криз, підвищення ефективності фіскальної та монетарної політики й зміцнення фінансової стійкості України в умовах зростання глобальних і внутрішніх системних викликів.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, сутність, наслідки : монографія. К. : КНТЕУ, 2009. 754 с.
2. Maslii O., Buriak A., Chaikina A., Cherviak A. Improving conceptual approaches to ensuring state economic security under conditions of digitalization. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2025. 1(13 (133)), 35–45. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2025.319256>
3. Возняк Г., Патицька Х. Поведінкові аспекти у прийнятті фінансових рішень в умовах пандемії: локальний рівень. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 3(68). С. 8–22. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/44407>
4. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2004. Національний інститут стратегічних досліджень; за заг. ред. А. С. Гальчинського. Київ : НІСД, 2004. 344 с.
5. Данилишин Б. М. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*. 2022. Т. 65. № 10. С. 3–14. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003>.
6. Макроекономічні показники, державний борг, звіти бюджету (2008–2024 рр.) : офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2025).
7. International Monetary Fund. The IMF–FSB Early Warning Exercise: Design and Methodological Toolkit. Washington, DC : International Monetary Fund, 2010.
8. United Nations Conference on Trade and Development. Trade and Development Report 2022: Development Prospects in a Fractured World: Global Disorder and Regional Responses. Geneva : United Nations Conference on Trade and Development, 2022.
9. Інфляційний звіт. Жовтень 2025 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-jovten-2025-roku> (дата звернення: 22.12.2025).
10. International Monetary Fund. Ukraine: 2012 Article IV Consultation and Program Monitoring. *IMF Staff Country Report*. Washington, DC : International Monetary Fund, 2012.
11. Соціальні програми підтримки населення в умовах кризи (2014–2024) : офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.mlsp.gov.ua> (дата звернення: 12.12.2025).

12. Gallegati M. Singular spectrum analysis for real-time financial cycles measurement. *International Journal of Finance & Economics*. 2021. DOI: 10.1002/ijfe.2490
13. Kong X., Chen Z., Liu W., Ning K., Zhang L., Marier S. M., Liu Y., Chen Y., Xia F. Deep learning for time series forecasting: a survey. *International Journal of Machine Learning and Cybernetics*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13042-025-02560-w>
14. Danylchuk H., Kovtun O., Kibalnyk L., Sysoiev O. Monitoring and modelling of cryptocurrency trend resistance by recurrent and R/S-analysis. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 166. Art. 13030. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613030>.
15. Danylchuk H., Kibalnyk L., Kovtun O., Kiv A., Pursky O., Berezhna H. Modelling of Cryptocurrency Market Using Fractal and Entropy Analysis in COVID-19. *CEUR Workshop Proceedings*. 2020. Vol. 2713. P. 352–371. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2713/paper40.pdf>.
16. Solovyov V. M., Bielinskyi A., Serdyuk O., Solovieva V., Semerikov S. O. Lyapunov exponents as indicators of stock market crashes. In: Proceedings of the 16th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications (ICTERI 2020). 2020. P. 455–470. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2732/20200455.pdf>.
17. Marwan N., Romano M. C., Thiel M., Kurths J. Recurrence plots for the analysis of complex systems. *Physics Reports*. 2007. Vol. 438. P. 237–329. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.physrep.2006.11.001>.
18. Serdyuk O. A., Solovyov V. M., Semerikov S. O., Kohut-Ferens O. Recurrence entropy and financial crashes. *Advances in Economics, Business and Management Research*. 2019. Vol. 99. P. 385–388. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718837>
19. Papla D., Siedlecki R. Entropy in financial markets during crises. *Entropy*. 2024. Vol. 26(1). Art. 45. DOI: <https://doi.org/10.3390/e26010045>.

References

1. Baranovskyi O. I. (2009). Finansovi kryzy: peredumovy, sutnist, naslidky: monohrafiia [Financial crises: Preconditions, essence, consequences: a monograph]. Kyiv: KNTEU. 754 p. [in Ukrainian]
2. Maslii O., Buriak A., Chaikina A., Cherviak A. (2025). Improving conceptual approaches to ensuring state economic security under conditions of digitalization. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 1(13 (133)), 35–45. Available at: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2025.319256> [in English]
3. Vozniak H. V., Patytska Kh. I. (2021). Povedinkovi aspekty u pryiniatti finansovykh rishen v umovakh pandemii: lokalnyi riven [Behavioral aspects in financial decision-making under pandemic conditions: local level]. *Svit finansiv*, 3(68), 8–22. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/44407> (accessed: 21.12.2025) [in Ukrainian]
4. Halchynskyi A. S. (2004). Ukraina: stratehichni priorytety. Analitychni otsinky – 2004 [Ukraine: strategic priorities. Analytical assessments – 2004]. Kyiv: NISD. 344 p. [in Ukrainian]
5. Danylyshyn B. M. (2022). Ekonomichni transformatsii u period voiennoho stanu: taktyka evoliutsionizmu i modernizatsiia [Economic transformations during martial law: Evolutionary tactics and modernization]. *Ekonomika Ukrainy*, 65(10), 3–14. Available at: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003> [in Ukrainian]
6. Ministry of Finance of Ukraine (2025). Makroekonomichni pokaznyky, derzhavnyi borh, zvity biudzhetu (2008–2024 rr.) [Macroeconomic indicators, public debt, and budget reports (2008–2024)]. Available at: <https://mof.gov.ua> (accessed: 10.12.2025) [in Ukrainian]
7. International Monetary Fund (2010). *The IMF–FSB Early Warning Exercise: Design and Methodological Toolkit*. Washington, DC: International Monetary Fund. [in English]
8. United Nations Conference on Trade and Development (2022). *Trade and Development Report 2022: Development Prospects in a Fractured World: Global Disorder and Regional Responses*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development. [in English]
9. National Bank of Ukraine (2025). Inflatsiynyi zvit. Zhovten 2025 roku [Inflation Report. October 2025]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-jovten-2024-roku> (accessed: 22.12.2025) [in Ukrainian]
10. International Monetary Fund (2012). *Ukraine: 2012 Article IV Consultation and Program Monitoring. IMF Staff Country Report*. Washington, DC: International Monetary Fund. [in English]
11. Ministry of Social Policy of Ukraine (2025). Sotsialni prohramy pidtrymky naselennia v umovakh kryzy (2014–2024) [Social support programs during crises (2014–2024)]. Available at: <https://www.mlsp.gov.ua> (accessed: 12.12.2025) [in Ukrainian]
12. Gallegati M. (2021). Singular spectrum analysis for real-time financial cycles measurement. *International Journal of Finance & Economics*. Available at: <https://doi.org/10.1002/ijfe.2490> [in English]
13. Kong X., Chen Z., Liu W., Ning K., Zhang L., Marier S. M., Liu Y., Chen Y., Xia F. (2025). Deep learning for time series forecasting: A survey. *International Journal of Machine Learning and Cybernetics*. Available at: <https://doi.org/10.1007/s13042-025-02560-w> [in English]

14. Danylchuk H., Kovtun O., Kibalnyk L., Sysoiev O. (2020). Monitoring and modelling of cryptocurrency trend resistance by recurrent and R/S-analysis. *E3S Web of Conferences*, 166, Article 13030. Available at: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613030> [in English]
15. Danylchuk H., Kibalnyk L., Kovtun O., Kiv A., Pursky O., Berezhna H. (2020). Modelling of cryptocurrency market using fractal and entropy analysis in COVID-19. *CEUR Workshop Proceedings*, 2713, 352–371. Available at: <http://ceur-ws.org/Vol-2713/paper40.pdf> (accessed: 22.12.2025) [in English]
16. Solovyov V. M., Bielinskyi A., Serdyuk O., Solovieva V., Semerikov S. O. (2020). Lyapunov exponents as indicators of stock market crashes. In: *Proceedings of the 16th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications (ICTERI 2020)*, 455–470. Available at: <https://ceur-ws.org/Vol-2732/20200455.pdf> (accessed: 20.12.2025) [in English]
17. Marwan N., Romano M. C., Thiel M., Kurths J. (2007). Recurrence plots for the analysis of complex systems. *Physics Reports*, 438, 237–329. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.physrep.2006.11.001> [in English]
18. Serdyuk O. A., Solovyov V. M., Semerikov S. O., Kohut-Ferens O. (2019). Recurrence entropy and financial crashes. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 99, 385–388. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718837> (accessed: 25.12.2025) [in English]
19. Papla D., Siedlecki R. (2024). Entropy in financial markets during crises. *Entropy*, 26(1), Article 45. Available at: <https://doi.org/10.3390/e26010045> [in English]

DENYSENKO Viktoriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics and International Economic Relations

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

DENYSENKO Viktor

Candidate of Sciences in Physics and Mathematics, Associate Professor of the Department of Economic and Business Modeling,

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

BRAKORENKO Anastasiia,

Master's degree student,

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ANTI-CRISIS MANAGEMENT IN UKRAINE: APPROACHES TO ENSURING FINANCIAL STABILITY UNDER SYSTEMIC CHALLENGES

ABSTRACT

Introduction. The growing intensity of global economic, financial, and wartime challenges has increased the importance of improving crisis management mechanisms aimed at ensuring the financial resilience of the state and the timely identification of systemic risks.

Purpose. The purpose of the study is to examine the evolution of crisis management in Ukraine, assess the transformation of fiscal, monetary, banking, institutional, and socio-economic mechanisms for ensuring financial resilience, and substantiate the feasibility of applying modern financial crisis forecasting methods in public administration.

Methods. The study employs comparative, systemic, and structural-logical analysis, generalization, statistical analysis, econometric modeling, and financial time series analysis, including ARIMA and GARCH models, recurrence analysis, singular spectrum analysis, and modern machine learning algorithms.

Results. The findings demonstrate that Ukraine's crisis management system has evolved from a predominantly reactive approach to a preventive risk management model. The transformation of fiscal, monetary, banking, institutional, and socio-economic mechanisms during the crisis periods of 2008–2009, 2014–2016, and 2022–2024 is identified. The practical value of modern forecasting methods for the early detection of crisis phenomena and improving the effectiveness of public crisis management is substantiated.

Originality. The scientific novelty lies in the comprehensive generalization of the evolution of crisis management mechanisms in Ukraine and in substantiating the integration of modern econometric, nonlinear, and digital forecasting methods into the system for ensuring the state's financial resilience.

Conclusion. It is proved that combining traditional public crisis management instruments with modern financial risk forecasting methods enhances the effectiveness of managerial decision-making, supports the development of early warning systems, and strengthens Ukraine's financial resilience under systemic challenges.

Keywords: crisis management, financial resilience, fiscal policy, monetary policy, banking system, financial risks, crisis forecasting, economic and mathematical modeling, systemic challenges.

Одержано редакцією: 20.03.2026
Прийнято до публікації: 07.04.2026